АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В НАПРЯМКУ ВІД ТВІРНИХ ОСНОВ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ

Іванна Знаменська
(Полтава)

Ключові слова: *термін, структура, семантика, твірна основа, похідна основа.*

XX – XXI сторіччя характеризуються стрімким зростанням розвитку науки і техніки що, у свою чергу, веде до подальшого розвитку мови цих галузей – наукової термінології. Серед лінгвістичних тем і проблем, пов'язаних з динамічними явищами мови, що відображають рух і розвиток суспільства, важливе місце належить дослідженням, які направлені на вивчення особливостей функціонування мови у сфері науково-професійного спілкування. Із збільшенням значущості спеціальної лексики в сучасній мові актуальним є комплексне вивчення структурних і семантичних особливостей різних терміносистем, у тому числі і медичної. Наявні роботи по вивченню англійської медичної термінології [10; 12; 13; 14; 15], що стосуються питань структури запозичених термінів, семантичних процесів термінологізації загальновживаних слів, мовної специфіки окремих областей медицини і медичної термінології англійської мови в цілому, не вичерпують всієї тематики, пов'язаної з її функціонуванням. Вибір теми продиктований необхідністю комплексного аналізу мовних процесів, властивих медичній термінології: вивченню структурно-семантичних особливостей медичних термінів, утворених на основі дієслівної лексики германського походження, їх словотворчої потенції, шляхів і засобів їх реалізації. Дієслова германського походження у функції термінів, їх термінологічні властивості й особливості не одержали широкого освітлення в сучасних лінгвістичних дослідженнях, тому метою даної статті є визначення ефективних шляхів і методів у вивченні термінотворення на матеріалі англійської медичної лексики.

За останні десятиріччя розвиток теорії словотворення відбувався вельми інтенсивно і продемонстрував зміну підходів до вивчення словотворчої системи, що спричинило перегляд і уточнення самих основ багатовимірного дослідження явищ словотворення.

Змінилися деякі положення системного підходу у вивченні словотворення. Так, деривація довгий час розглядалася як синонім морфологічного способу утворення простих лексичних одиниць, на відміну, наприклад, від словоскладення [1; 9]. У сучасній лінгвістиці деривація розглядається як узагальнююча назва процесів «творення в мові будь-яких вторинних знаків» [7, с. 129], тобто включає лексико-семантичну, фонетико-морфологічну деривацію, афіксацію, словоскладання, конверсію, реверсію, скорочення, постпозитивацію. Змінилося і розуміння процесу словотворення. Не відхиляючи розгляду деяких дериваційних процесів як процесів розвитку явища в часі, сучасна лінгвістика переходить від статичного, інвентарно-

таксомонічного розгляду словотворення до вивчення його як явища динамічного, що обумовлене взаємостосунками між мовними підсистемами, динамікою мовного акту [3; 6]. Перспективним у плані вивчення механізмів, процесів утворення вторинних одиниць, виявлення правил, моделей їх творення, є, на думку таких вчених, як Т.М. Беляєва, В.К. Зернова, В.В. Грещук, І.Г. Мілославській, синтетичний основоцентричний підхід до дослідження словотворення в синхронії. Саме такий підхід дає можливість побачити, як лексична, лексико-граматична семантика твірного слова, його валентність, застосування в текстах впливають на формування семантики похідних слів, на реалізацію його словотворчого потенціалу. При цьому за вихідну одиницю, як правило, береться одиниця, з якої починається словотворчий процес – твірна основа (ТО). Основу слова ми розглядаємо в традиційному її розумінні як структурну частину, штучно вичленовану зі слова як певного цілого (або таку, що формально збігається зі словом, що функціонує самостійно), яка входить до складу всіх його словоформ і з якою пов'язано лексичне значення слова. Оскільки наше дослідження носить основоцентричний характер, за його вихідну точку береться основа твірного слова, тобто ТО, яка є лексико-семантичним ядром при утворенні похідних. Похідні слова в лінгвістиці розглядаються як вторинні одиниці номінації із статусом слова незалежно від структурної складності їх основ.

Виявлення того, що може бути утворено від ТО терміну, залежить від її словотворчого потенціалу – категорії мови, яка відображає можливість основи породжувати нові семантичні і структурно залежні від неї слова. Визначення словотворчого потенціалу ТО і дослідження особливостей словотворчого синтезу можливе тільки при точному встановленні словотворчої структури похідної основи (ПО), для чого використовується процедура словотворчого аналізу, суть якої – у виявленні бінарної опозиції ТО – ПО шляхом послідовного виділення максимальних словотворчих компонентів, які можуть бути представлені будь-якими словотворчими формантами, що є об'єктами словотворчих процесів, і які забезпечують реалізацію словотворчого потенціалу ТО.

ТО слів реалізують свої словотворчі можливості не довільно, а згідно зі зразками, моделями слів, властивими тій або іншій мові. Що ж до термінів, то вони, як правило, утворюються за дериваційними моделями, що характерні для тієї або іншої галузі знання.

Як відомо, вивчення ТО і ПО слів в ізольованій парі не сприяє об'єктивному дослідженню словотворчого потенціалу основ різного ступеня дериваційної складності, виявленню їх функції в словотворчій підсистемі і системі мови в цілому. Тому дослідження питань, пов'язаних із словотворчим аналізом і синтезом на рівні синхронії, припускає вивчення ТО і ПО в комплексі з формально і лексично спорідненими словами. У цьому аспекті найперспективнішим об'єднанням споріднених слів є словотворче гніздо. Саме при вивченні словотворчого гнізда можна найбільш чітко представити динаміку і напрями словотворчого процесу. Наведемо приклад подібного гнізда, яке організоване в напрямі від ТО кореневого дієслова германського

походження:

ride (rode; ridden) – пересуватися;

rid/er – тромб в судині, що розгалужується;

over/ride – заходити один за один (про кінці, поламаної кістки);

over/rid//ing – заходження кісткових уламків один за інший; позитивна ознака Генкеля-Вестена.

Для наочного зображення словотворчої структури ТО і ПО медичних термінів використовується система умовних позначень, яка була запропонована В.К. Зерновою (де знак / позначає перший такт деривації, // – другий такт деривації) [4].

Існує два способи формування словотворчого гнізда: шляхом розгортання словотворчих ланцюжків і представлення словотворчих парадигм. З метою послідовного розгляду напрямів реалізації словотворчих можливостей основ, наприклад, кореневих дієслів германського походження і співвідносних з ними однокореневих похідних, конструюються і вивчаються словотворчі ланцюжки, які розглядаються як об'єднання словотворчих пар, кожний член яких, окрім початкового, виступає як твірне і похідне, наприклад cleave (розщеплювати, розколювати) – cleav/age (щілина, тріщина; утворення щілини) – cleav/age // -preparation (препарат, одержаний за допомогою розщеплювання тканини).

Словотворчий потенціал у мові виявляється в якісних і кількісних аспектах реалізації, якими, частіше всього, виступають словотворча валентність, активність і продуктивність ТО. Словотворча валентність у дериватології розглядається як здатність ТО певним чином реалізувати себе в утворенні нової, похідної основи слова, і з цією метою вибудовувати певні комбінаторні відносини з різними словотворчими формантами за певними схемами [2; 4; 5]. Словотворча активність ТО визначається за Т.М. Беляєвою як кількісний показник реалізованих словотворчих можливостей ТО до загальної кількості ТО вибірки [2, с. 19]. Продуктивність є кількісним показником реалізації словотворчих можливостей ТО стосовно ПО, утворених за певною моделлю [4; 8; 11]. Кількісний аналіз фактів реалізованості словотворчого потенціалу основ германських дієслів у функції медичних термінів сприяє констатації переходу кількісних змін у якісні.

Таким чином вивчення медичної термінології в напрямі від твірних основ дає можливість встановити словотворчі особливості і можливості термінів, зокрема, термінів-дієслів, способи і засоби їх подальшої реалізації у термінотворенні. Дослідження особливостей і динаміки процесів словотворчого синтезу сприяє можливості описати термінотворення і як певний лінгвокреативний процес, і як його результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1966.

2. Беляева Т.М. Словообразовательная валентность глагольных основ в английском языке. – М., 1979.

3. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. – М., 1992.

4. Зернова В.К. Архитектоника производящих и производных основ в современном немецком языке (на материале терминологической лексики): Автореф. дис. ... д. филол. н. – М., 1992.

5. Костенко В.Г. Словотворчі потенції твірних іменних кореневих основ германського походження (на матеріалі англійської біологічної термінолексики): Автореф. дис. ... канд. філол. н. – Харків, 2000.

6. Кубрякова Е.С. Номинативный акт и его когнитивно-прагматические аспекты // Когнитивные и коммуникативные аспекты английской лексики: Сб. науч. тр. МГЛУ. – Вып. 357. – М., 1990. – С. 9-14.

7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.

8. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство. – Львів, 1994.

9. Русский язык. Энциклопедия / Под ред. Ф.П. Филина. – М., 1979.

10. Филимонова Г.И. Развитие медицинской лексики и становление фармацевтической терминологии (на материале английского языка). Дис. ... канд. филол. н. – СПб., 1995.

11. Янко Н. А. Реализация потенции основ существительного в современном английском словосложении: Автореф. дис. ... канд. филол. н.: 10.02.04 / Киевский государственный педагогический институт иностранных языков. – М., 1978.

12. Dzuganova B. A brief outline of the development of medical English // Bratislavske Lekarske Listy. – 2002. – V. 103, № 6. – P. 223–227.

13. Ozbolt J. Terminology standards for nursing: collaboration at the summit // Journal of the American Medical Infarmatics Association: Jamia. – 2001. – V. 7, № 6., P. 517-522.

l4. Keizer N.F., Abu Hanna A., Zwetsloot Schonk J.H. Understanding terminological systems. Terminology and typology // Methods of Information in Medicine, – 2000. – V. 39, – P.16–21.

15. Rose J.S., Fisch B.J., Hogan W.R. Common medical terminology comes of age. Current code and terminology sets-strengths and weaknesses. // Journal of Healthcare Information Management: Jhim, USA. – 1999. – V. 15, № 3. – P. 319–330.

Статья посвящена проблемам исследования терминов в направлении от производящих основ. Объектом словообразовательного анализа, таким образом, является производящая основа термина, его структура и семантика, а также структурные и семантические особенности соотносимых с ним производных основ. Подобное изучение терминологии дает возможность репрезентовать словообразовательные особенности терминов и выявить пути и методы их дальнейшей реализации.

***Ключевые слова**: термин, структура, семантика, производящая основа, производная основа.*

The article is devoted to the problems of terminological investigations in the directions from the productive stems. In the suggested work the object of analysis is the productive stem, its structure and semantics, the structural ana structural features of derived stems. Such reflection of the terms helps to discover the word-building features of terms, the ways and methods of their furthers realization.

Key words*: term, structure, semantics, productive stem, derived stem.*